

Obamas besök i Sverige

Så straffas soldatens sanning

Publicerad i dag 09:16

Foto: Jose Luis Magana Demonstranter i somras utanför rättegången mot Chelsea Manning, tidigare Bradley Manning. Den 21 augusti dömdes hon till 35 års fängelse för att ha läckt information till Wikileaks.

Barack Obamas besök i Sverige väcker frågor om amerikansk rättssäkerhet. Efter domen mot Chelsea Manning varnar Nils Funcke för svenska politikernas försök att begränsa också vår meddelarfrihet: "Alliansregeringen vill kunna tysta kritik av svenska förband."

Om sanningen är krigets första offer är brutaliteten dess kännetecken och lojalitet en förutsättning.

Visserligen har den krigsmans erinran som hundratusentals svenska rekryter fått svära modifierats. Kravet på troheten mot Gud och kungen har utmönstrats i det som blivit soldatens erinran. Men kravet att lyda order finns kvar. Det är inget unikt för Sverige. I USA måste alla som anställs inom försvaret avlägga en anställningsed där de lovar att lyda presidentens och överordnades befallningar. De ska följa den militära strafflagen men de svär också att försvara författningen mot inhemska och utländska fiender.

Vilken herre ska man då vara lojal med om man ser och upptäcker övergrepp? Presidenten eller samvetet? Konstitutionen eller strafflagen? Soldateneden eller den egna hedern?

Brutaliseringen av soldater i fält är väl dokumenterad. I boken "Soldater" redogör och analyserar Sönke Neitzel och Harald Welzer hemliga avlyssningar av tyska krigsfångar. Samtalen mellan fångar ger en delvis ny inblick i hur soldaten avrubbas och kläs av sin humanism. Flera av krigsfångarna berättar hur den första fasan försvann. "Ja, det är väl så det funkar, eller hur?" frågar sig en fånge och tillägger att han märkt det på sig själv och "att vi blev ganska coola liksom, som de säger i dag."

"Eld, killar, eld och så var det bara att röra kulsprutan fram och tillbaka." Fänrik Pohls beskrivning från fälttåget mot

Polen 1939 är ett exempel. Han berättar hur hemskt han tyckte det kändes första gången han sköt på civila på flykt men hur han tredje och fjärde dagen "tyckte det var riktigt kul". Han led mest av hästarnas skrik som trängde igenom bullret från flygplanet.

Även om nazismen symboliserar den yttersta ondskan fanns inget specifikt ondskefullt i de tyska soldaterna. Lärare, snickare, chaufförer, kypare, affärsmän etcetera reagerade som de flesta oavsett om de strider för en god eller ond sak. Helt vanliga män som när de ikläder sig uniformen inlemmas i en struktur som bryter ned och kräver strikt lojalitet för att uppnå vissa mål. Fenomenet har även beskrivits av Christopher R Browning i "Helt vanliga män" där han skildrar en polisbataljon som avrättar civila i Polen under kriget.

Sönke Neitzel och Harald Welzer menar att det är dags att sluta överskatta ideologiernas betydelse. De må ge upphov till krig men förklarar inte varför soldater begår krigsförbrytelser. Författarna konstaterar också att det är en himmelsvid skillnad mellan vad vi tror om oss själva när det gäller moral och karaktärsfasthet och våra handlingar i pressade situationer.

Stridsledningen och besättningarna på de två apachehelikoptrar som 2007 sköt ned åtta personer och skadade bland annat två barn har inte heller de någon ondskefull gen eller bestialisk läggning. De gör sitt jobb. På uppdrag i Bagdad öppnar de först eld med sina 30 millimeters kulprutor mot en grupp män sedan de trott att en av männen hade en AK 47:a, när det i verkligheten handlade om en kamera som Reuters utsände bar över axeln. Den inbillade AK 47:an blir sedan flera och till sist tror sig soldaterna se ett granatgevär och öppnar eld efter stridsledningens klartecken.

När dammet efter den första attacken lagt sig och två personer i en skåpbil kommer för att rädda en sårad öppnar de eld även mot dem. De är nu inne i striden och ser alla som terrorister. Dialogen mellan dem är närmast euforisk: "Meja ned dem bara, kom igen, skjut! Fortsätt skjuta!" "Härligt, kolla in de döda jävlarna!" När det står klart att de två barn som fanns i skåpbilen skadats konstaterar de lakoniskt att "de får skylla sig själva när de tar med barn ut i strid".

Det ska sägas att det finns undantag. Enstaka individer som trots lojaliteten inte deltar i massakrer och aktioner som de anser utgör orätt. Det finns också de som likt Chelsea Manning (tidigare Bradley Manning) och Edward Snowden upprörs över vad de får veta och trots svurna eder och tystnadsplikt väljer att lämna uppgifterna vidare för publicering.

Chelsea Manning dömdes den 21 augusti till 35 års fängelse av en militärdomstol. En av de 20 punkter hon fälldes för var utlämnandet av filmen på massakern i Irak som Wikileaks publicerade med namnet "Collateral murder".

Motiveringen till domen är intressant.

Manning döms för att olovligen ha innehaft och för att ha överlämnat filmen till obehöriga. Därmed har hon undergrävt kravet på "god ordning och disciplin i de väpnade styrkorna" samt inte minst har utlämnandet lett till att de väpnade styrkorna "misskrediterats".

Att en nation värnar om sina styrkor och soldaters heder och ära även när den inte existerar ligger i sakens natur. Fel döljs, förnekas, negligeras eller förringas och när bevisen blir förkrossande brukar som regel den som begått dem klara sig lindrigt undan. Den som gav order om massakern på 400–500 gamla män, kvinnor och barn i Son My i Vietnam 1968 gick fri. Däremot dömdes löjtnant William Calley som hade befälet på plats. Men redan efter tre år i husarrest benådades Calley av presidenten. För några år sedan uttryckte Calley ånger och förklarade att "om ni undrar varför jag inte opponerade mig när jag fick ordern, så måste jag påpeka att jag var en löjtnant som fick order från min befälhavare och jag lydde – dumt nog, antar jag".

Att myndighetsföreträdare och ministrar slätar över eller håller tyst är illa. Men än värre blir det när de och myndigheterna även söker tysta dem som vill tala klarspråk.

Den 23 maj 1940 sänder den statliga Informationsstyrelsen ut en instruktion till samtliga tidningar i Sverige. Med anledning av tyskarnas invasion och ockupation av Norge manar den statliga myndigheten tidningarna att inte publicera uppgifter om övergrepp på civilbefolkningen. Enligt Informationsstyrelsen betraktas alla beskyllningar om övergrepp som en "grov förolämpning mot vederbörande krigsmakt" och bör inte publiceras eftersom de "icke kunna godtagas av den beskyllda parten såsom fullt bevisade". En inställning som torde stoppa all publicitet om alla övergrepp i alla sammanhang. Den grå lappen med den förtryckta texten "Ej för publicering" överst avslutas med att "särskilt i nuvarande läge innebär det en verklig fara för vårt land att återgiva påståenden och uppgifter av denna art".

Maningarna till tidningarna upprepas i mars 1942 av utrikesminister Christian Günther och justitieminister K G Westman på Pressnämndens sammanträde med anledning av att ett drygt dussin svenska tidningar publicerat uppgifter om tyskarnas tortyr av norrmän. Samtliga tidningar som publicerar vittnesmålen konfiskeras med stöd av en hundra år gammal paragraf i Tryckfrihetsförordningen som aldrig använts, och som av rättslärda betraktades som antikverad, en död bokstav.

Inför landets tyngsta publicister förklarar Günther enligt protokollet att det framstår som "nödvändigt att man även i fortsättningen såge till att Greuelberichte ej finge spridning genom den svenska pressen". Med Greuelberichte

avsågs propaganda som går lös på en armés heder och ära.

Beslagsparagrafen är i dag utmönstrad ur Tryckfrihetsförordningen. Men där finns bestämmelser som skulle kunna töjas för att tysta kritik av hur svenska förband agerar i internationella insatser.

Bestämmelserna om landsförräderi och landssvek gäller när Sverige är i krig eller när det i övrigt anges i lag. Den som sprider uppgifter som förleder dem som är "verksamma för rikets försvar" till "myteri, trolöshet eller modlöshet" kan dömas till fängelse. Även om uppgifterna lämnas av oaktsamhet kan den som sprider dem dömas för "landsskadlig vårdslöshet".

"Modlöshet" är ett begrepp som svårligen låter sig definieras i förväg. Men information om övergrepp skulle kunna sprida misströstan och modlöshet hos andra inom Försvarsmakten vad gäller det meningsfulla med insatsen och därmed anses innebära men för totalförsvaret. Användandet av beslagparagrafen under kriget lär oss att myndigheter och politiker kommer att töja och dra i befintliga bestämmelser när de anser det nödvändigt.

Denna och ytterligare några bestämmelser i Tryckfrihetsförordningens brottskatalog borde ses över och utmönstras eller i varje fall mildras.

Men i stället för en översyn med inriktningen på en vidgad yttrandefrihet och stärkt meddelarskydd beställde alliansregeringen en utredning om Sveriges allt flitigare deltagande i internationella militära insatser borde medföra en skärpning. Det "intresse som finns att skydda uppgifter om rikets försvar kan därför ha vidgats", skriver regeringen med syfte på internationella insatser i direktiven.

Utredningen mynnade ut i förslaget att införa ett nytt brott, "utlandsspionage". Därmed skulle den som lämnar ut hemliga uppgifter som kan leda till allvarliga men för en internationell insats där Sverige deltar kunna dömas till fängelse. Även den som sprider uppgifterna skulle kunna straffas. Meddelarskyddet som är tänkt att utgöra en säkerhetsventil när sekretessen blir för stram föreslås bli uppluckrad.

Sverige har en lång tradition av en vid och tillåtande yttrandefrihet. Men vi har också ett nära förflutet av underdånighet inför stormakter, inte minst när det gäller inskränkningar av yttrandefriheten.

Erfarenheterna från kriget kan kompletteras med Sveriges agerande under det kalla kriget när vi spelade under bordet med den ena supermakten, baltutlämningen, Muhammedkrisen 2005 när utrikespolitisk hänsyn fick utrikesministern att agera så att en grundlagsskyddad webbplats stängdes och i namn av kriget mot terrorn gjorde vi det möjligt för CIA att ta Ahmed Agiza och Mohammed Alzery Agi till tortyr i Egypten. Listan är lång nog.

I internationella sammanhang och bilaterala relationer ska vi se oss som en stor trygg hund med integritet men inta attityden hos en medelstor i insikt om vårt eget tillkortakommande.

Barack Obamas besök i Sverige väcker frågor om amerikansk rättssäkerhet. Efter domen mot Chelsea Manning varnar Nils Funcke för svenska politikerns försök att begränsa också vår meddelarfrihet: "Alliansregeringen vill kunna tysta kritik av svenska förband."

Nils Funcke

Journalist och tryckfrihetsexpert
kulturdebatt@dn.se

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt.